

Engels ve Das Kapital

Yazar: José Castillo

Çeviri: Kaan Gündes

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

Karl Marx'ın en önemli eserinin son haliyle basılabilmesini Friedrich Engels'e borçluyuz. Engels ikinci ve üçüncü ciltleri düzenlemiş ve onların editörlüğünü üstlenmişti. Friedrich Engels'in üstlendiği anıtsal görev olmasa, *Kapital* bugün bildiğimiz şekliyle son halini alamazdı. Bu ciltlerde, emperyalist aşamasında olan kapitalizmin mevcut dinamiklerini anlamamızı sağlayan temel kavramlar barınmaktadır.

1883 senesinin Mart ayındayız. Marx'ın ölümünün üzerinden birkaç gün geçmiştir. Engels, Laura Lafargue'a şöyle yazar:

“Bugün Nim, Mohr'un [1] el yazmaları arasında, Kapital'in birçok kısmını, belki de tamamını barındıran, 500 sayfayı aşkın büyük bir paket buldu.”

Elimizde bir mektup daha var. Bu mektup 2 Nisan günü Piotr Lavrovitch'e yazılmış:

“Sermayenin dolaşımı üzerine olan ve üçüncü ciltte küresel sürecin biçimlenişini anlatan, yaklaşık 1000 sayfalık elyazmalarını buldum.” [2]

O andan itibaren Friedrich Engels, *Kapital*'in beklemekte olan kalan iki cildini yayımlamayı, hayatının merkezî görevi kıldı.

Bu devasa bir görevdi. Ancak Engels yine de bunu başardı. İkinci cilt 1885'te ve üçüncü cilt de 1894'te basıldı.

Engels, Marx ve ekonomi politiğin eleştirisi

Engels siyasal iktisat alanındaki tartışmalarda çırak değildi. Marx ve Engels'in geliştirdiği tarihsel materyalist anlayışın klasik Alman felsefesinden, Fransız ütopyacı sosyalizminden ve klasik İngiliz ekonomi politiğinden doğup geliştiğini hatırlayalım. Genç Marx “sol Hegelcilerle” birlikte çalışmış ve onlarla birlikte ilk silahlarını geliştirmişti. 1843'ten başlayarak, Paris'e yerleşmesiyle beraber, daha sonraları genellikle “ütopyacı sosyalizm” olarak anılacak olan tartışmaları da bilgi birikimine dahil etmişti.

Marx'ın dikkatini “üçüncü bir kaynağa” çekecek olan kişi Friedrich Engels'ten başkası değildi: Temel olarak Adam Smith ile David Ricardo'nun eseri olan klasik İngiliz ekonomi politiği, Britanya'da sanayi devriminin ve kapitalizmin gelişiminin ateşiyle doğmuştu. Engels bu yazarları Marx'tan önce okumuştur ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Unsurları* başlıklı bir makale kaleme almıştı. Burada şöyle yazıyordu:

“Siyasal iktisat genişleyen ticaretin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Ekonomi biliminin doğumuyla birlikte, bilimsel olmayan sahtekarlık, daha gelişmiş bir onaylanmış düzenbazlık sistemiyle — ekonominin tamamen zenginleşmesiyle — değiştirildi. (...) Para kazanma bilimi olarak ekonomi politik,

tüccarların karşılıklı haseti ile cimriliğinden doğdu. O, en mide bulandırıcı bencilliğin damgasını taşımaktadır.” [3]

Engels bu “lanetli” ve “mide bulandırıcı” bilime Marx’ın kendisini dahil etmesi noktasında ısrarcı oldu. Engels bu bilimin, bolluğun içindeki sefaletin, sömürünün kaynağının ve krizlere yol açan bir kapitalizmin kendi dinamiklerinin sırrı olduğunu biliyordu. Kısacası bu bilim, işçi sınıfı için ortaya konacak devrimci bir programın bilimsel açıklamasıydı.

Marx ve Engels birlikte *Kutsal Aile*, *Alman İdeolojisi* ve *Komünist Manifesto*’yu yazdılar. Bu sırada Komünistler Birliği’nde militanlık yapıyorlardı. Engels bu esnada Marx’ı, ekonomi politiğin eleştirisinin içerisine dalmaya ve bu eleştirileri bir kitapta somutlaştırmaya fiilen zorladı, bu konuda ısrarlı oldu.

Marx’ın çalışmalarının meyve vermesi oldukça uzun sürdü. Nihayetinde Marx 1867’de *Kapital*’in ilk cildini yayımlamayı başardı. Bütün bu görev (yani *Kapital*’in yazım süreci) Engels tarafından gönderilen ve alınan yüzlerce mektup tarafından takip edildi, yorumlandı ve eleştirildi. O zamandan 1883’e dek Engels, kendisini birtakım başka konuları da çalışmaya adasa, Marx’ın, eserini tamamlamak noktasında başarısız kalan çabalarını yakından izledi.

Devasa bir görev

Elyazmaları bir kez eline geçtiğinde, Engels zorlukların farkına vardı. Marx zaten, daha 1867’de birinci cilt yayımlanmadan önce, ikinci ve üçüncü ciltlerde nelerin olmasının gerektiğinin kronolojik bir taslağını çıkarmıştı. Ancak elyazmalarının düzensizliği had safhadaydı.

Marx ikinci cildin bir “ilk versiyonunu” 1865’te kristalize etmişti, daha sonra 1870, 1877 ve 1878 senelerinde bu ilk versiyon üzerinde yeniden düzenlemeler

gerçekleştirdi. Engels'in ikinci cildi yayımlaması 1885'i buldu. Üçüncü cilt ise bu esnada inanılmaz derecede daha karmaşık bir süreci gerektirecekti. Bu görev Engels'in dokuz yılını aldı. 1863'ten 1882'ye dek uzanan senelerde yazılmış farklı bölümlerin tarumar olmuş elyazmaları mevcuttu. Bu durum Engels'i yoğun bir çalışmaya, farklı metinlerin karmakarışıklığı arasında seçimler yapmaya zorladı. Engels birtakım "ilaveler" yapmak ve bölümleri "derleyip toplamak" durumunda kaldı.

Ama sonunda başarılı oldu ve *Kapital*, üç ciltlik klasik biçimiyle, 1894'te yayımlandı.

***Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin önemi**

Engels'in üstlenip yerine getirdiği işin öneminin anlaşılması kolay değildir. İkinci cilt, sermayenin yeniden üretiminin nasıl yaşandığını anlamamızı sağlayan diyagramlara yer verir. Burada kapitalizmin çerçevesi içinde üretimin yol açtığı israfın ve izlediği anarşist seyrin kendisi gösterilir. Burada aynı zamanda sosyalizm altında planlı ekonomiye geçişin temellerine dair somut düzlemde düşünebilmenin olanakları yaratılır.

Ancak hiç şüphe yok ki Engels'in başardığı işin en değerli yanı üçüncü cildin yayımlanmasıdır. Bu ciltte teorik ve politik öneme sahip sayısız konu işlenir: Mesela değerin üretim maliyetine/fiyata dönüşümü veya toprak rantı kuramı gibi. Ya da artı değer oranının nasıl ortalama kâr oranına dönüştürüldüğü ve oradan da sınai ve ticari kârlarda, finansal spekülâtörün çıkarlarında veya toprak sahibinin gelirinde olduğu üzere, bunun burjuvazinin farklı fraksiyonları tarafından nasıl mülk edinildiği işlenir bu ciltte.

Bu cildin en öne çıkan tarafı kuşkusuz kapitalist krizin kökeninin, yani kâr oranlarının düşme eğiliminin açıklandığı yerdir. Her bir krizin farklı somut biçimlerinden ve onların farklı patlak verme tarzlarından bağımsız olarak (eğer bu kriz bir para biriminin devalüasyonunun, bir borsa krizinin, spekülâtif bir emlak

balonunun patlamasının veya şu anda olduğu gibi bir pandeminin sonucuysa), kapitalist krizlerin yaşanmasının nedeninin temel göstergesi, burjuvazinin sermaye düşüşlerine rağmen, yeniden yatırım yapıp yapmamaya karar vermek zorunda olmasıdır. Ekonominin en önemli üretken dallarının kâr oranını bu belirler. Kâr oranı düştüğünde burjuvazi yatırım yapmaz ya da sermayesini spekülâtif sektörlere yönlendirir. Fabrikalar kapanır, işsizlik ve sefalet artar. Herhangi bir üretken değeri olmayan devasa artık sermaye kütleleri “süzülür durur” ve toplumda en berbat olguların doğumuna neden olurlar.

Ardından kapitalistler ile hükümetler krizden çıkmak için planlarını hayata geçirmeye çalışırlar: Kâr oranlarının toparlanabilmesi için işçilerin aşırı sömürsünü yoğunlaştırma. Eğer işçileri yenilgiye uğratmayı başarırlarsa, kapitalist ekonomi, önceki krizden de daha kötü bir krize daha sonraları yeniden girebilmesi için bir kere daha ayakları üzerine dikilir.

Eğer işçi mücadelelerinin gücü bu tip kemer sıkma politikalarının uygulanmasını engellemeyi başarır, kriz kronik bir hal kazanır. 1970’lerden itibaren emperyalist dünya ekonomisinde sistematik olarak yaşanmakta olan budur. Engels sayesinde yayımlanan Marx’ın analizinin mutlak güncelliği işte buradan kaynaklanmaktadır. Emperyalist kapitalizmin çerçevesi dahilinde, dünya halkları için hepsi korkunç sonuçlar doğuracak olan iki yol vardır: Ya işçilere hakiki bir ekonomik karşıdevrimin dayatılması, ya da hepimizi yoksullaştırmayı sürdüren kronik krizin devam etmesi.

Emekçi halkın biricik çıkış yolunun iktidar mücadelesinde, bir işçi hükümetinin kurulmasında ve burjuvazinin mülksüzleştirilerek sosyalizmin kurulmasında yattığını anlamının temeli işte buradadır. Rosa Luxemburg bununla ilgili olarak “Ya sosyalizm, ya barbarlık” sloganını ileri sürmüştür. Buna Lev Troçki şu katkıyı sunacaktır:

“Önümüzdeki tarihsel çağda bir toplumsal devrim yaşanmazsa, insan medeniyeti bir felaketle yıkılmanın tehdiidi altında olacak. Her şey proletaryaya, yani onun devrimci öncüsüne bağlı. (...) İnsanlığın krizi, devrimci önderlik

krizine indirgenmiřtir.”

Hiç şüphe yok ki ihtiyar Engels, doğumunun ardından geçen 200 sene sonra, sorunun bu şekilde ortaya konulmasını onayladı.

Dipnotlar:

[1] Mohr, çocuklarının Karl Marx'a taktıkları lakaptı.

[2] *Marx y Engels, Cartas sobre El Capital*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1976.

[3] Engels, *Escritos de Federico Engels*, Ediciones Península, Barcelona, 1974.